

Gospa od zdravlja u Oriovici

Tonči BURIC, muzejski savjetnik
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Tijekom dvije istraživačke kampanje (1996. i 2000. godine) oko crkve Gospe od zdravlja (ex Sv. Juraj) u Viniščama, u srednjovjekovnoj Oriovici, provedena su sondažna iskopavanja, koja su pružila niz relevantnih podataka za potpunije sagledavanje toga višeslojnog lokaliteta. Potvrđeno je da je romanička jednobrodna crkva s oblom apsidom, koja je uz određene barokne preinake u osnovi zadržala svoj izvorni oblik, a koja je prema sačuvanim dokumentima dovršena 1272. godine u sklopu posjeda benediktinske opatije Sv. Ivana iz Trogira, sagrađena u arealu rimske villae rusticae od koje je još sačuvan dio izvornih zidova iz ranorimske epohe. To je imanje ostalo u funkciji i tijekom kasne antike, što potvrđuju nalazi novca i keramike. Benediktinci su uz crkvu podigli i kamenu zgradu na kat, koja je dijelom iskoristila ranorimsko zide. Uokolo same crkve nije bilo srednjovjekovnih grobova, već samo grobovi iz novoga vijeka, što korespondira s promjenom titulara crkve. U njima su nađeni nakit, svetačke medaljice i krunice iz razdoblja nakon Kandijskoga rata, a groblje je u funkciji i danas.

Nakon početnih obilazaka sela Vinišća (1990. i 1994. godine) u trogirskom priobalju izdvojen je lokalitet Gospa od zdravlja - Oriovica, kao najvažniji srednjovjekovni položaj na prostoru srednjovjekovnoga sela Oriovice, rodnooga mjesta velikoga hrvatskog renesansnog kipara Ivana Duknovića. Veći dio nalazišta zaprema danas mjesno groblje Sv. Marka s crkvom Gospe od zdravlja, a oko polovice ukupne površine je uništeno iskopima i izgradnjom suvremenih betonskih grobnica. Cilj započetih sondažnih iskopavanja bio je istražiti grobljansku crkvu i preostalu površinu groblja koja nije zahvaćena suvremenim grobnicama, kako bi se omogućilo temeljito uređenje i obnova crkve, koje je inicirao mjesni župnik don Ante Šošić, te gospodin Ivan Pažanin, rodnom iz Vinišća, s kojima je i dogovoren početak iskopavanja.

Na osnovi povijesnih izvora i prikupljenih podataka s rekonosciranja bilo je poznato slijedeće: crkva Sv. Jurja sagrađena je u 13. stoljeću (1272.) na posjedu benediktinske opatije Sv. Ivana iz Trogira, što je ostalo sačuvano i u širem toponimu Opatija. Crkva je ujedno bila u funkciji župne crkve sela Oriovica, a potom i Vinišća, čije je ime kasnije obuhvatilo i prostor Oriovice. Na

Grobovi iza apside crkve Sv. Jurja tijekom iskopavanja

vrijeme izgradnje crkve upućuje i romanička struktura zida apside i njen polukružni oblik, dok šiljasti gotički svod i recentna preslika ukazuju na kasnije obnove i dogradnje. Na pročelju je sačuvan i izvorni jednostavni portal tipičnih romaničkih odlika, s polukružnom lunetom u koju je uklesan latinski križ. Naknadno su probijena i dva četvrtasta prozora, jedan sa sjeverne, a drugi s južne strane, te jednokrilna vrata na južnom zidu. Oltar i kor do ulaza su novijega postanja, a u crkvi se čuvaju i razna *ex vota*, također novijega datuma. Na pročelnom zidu sjeverno od ulaza je nadođan u novom vijeku zidani četvrtasti oltar, pokriven kamenim pločama, u koji su uzidani jedan rimski nadgrobni natpis, te grb trogirskoga biskupa Dominisa (Krševana ili Šimuna?) renesansnih stilskih odlika (u puku poznat kao Markov stol). Ta su spolia naknadno bila obojena crvenom i plavom bojom. U završnim radovima na obnovi crkve taj je oltar demontiran, a spomenici sklonjeni u župni ured u Vinišćama.

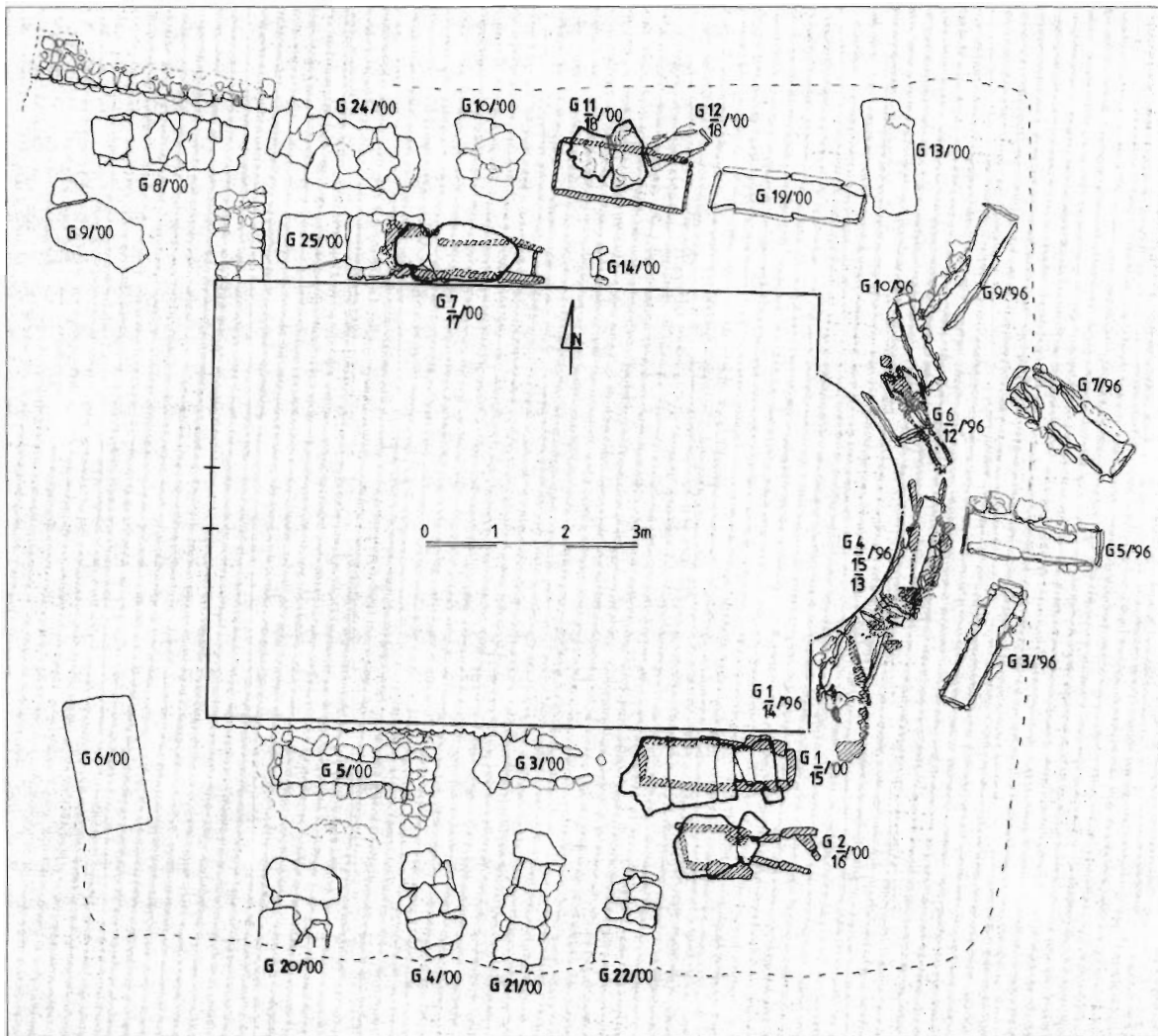
Sjeverozapadno do crkve je zgrada mrtvačnice, obnovljena u novije vrijeme, ali na starijim temeljima. Zidana je od kamena, a u strukturi zidova uočljiv je manji ulomak antičke skulpture s rustičnim prikazom jelena i grozda (na žalost, dosta oštećen uklesavanjem suvremenih imena), te jedan profilirani ulomak trabeacije. Sjeverni zid mrtvačnice leži na starijemu, antičkom zidu, koji je u dužini od oko 20-ak metara sačuvan u produžetku ka zapadu, približno u visini od 1,5 m. Zid je većim dijelom obrastao bršljanom, a građen je od pravilno uslojenih izduženih tesanaca povezanih žbukom. Prema iskazima mještana protezao se i istočno od mrtvačnice do suhozidne ograde groblja, također u dužini od oko 20-ak

metara. Potpuno je uništen izgradnjom četiri suvremene betonske grobnice u nizu. Mrtvačnica je u završnim radovima na uređenju okoliša crkve porušena, a navedeni ulomak uzidan mimo volje konzervatora i arheologa u novi ogradni zid do ulaza u groblje. Taj ogradni zid groblja je od betona i sagrađen je prije 20-ak godina sa zapadne strane. Prigodom kopanja njegovih temelja i raka za nove grobnice u jugozapadnom arealu groblja otkrivena su tri ulomka rimske stele, od kojih je jedan i uzidan u taj novi zid do ulaznih vrata na sjeverozapadnom uglu (prigodom obnove ulaznih vrata ulomak je izvađen i prenesen u župni ured). Na sačuvanom dijelu stele prikazan je u rustičnom, plitkom reljefu ljudski lik do pojasa (glava nije sačuvana), koji u ruci drži sjekiru, a u donjem desnom uglu je prikaz psa, dok prikaz u suprotnom uglu nije prepoznatljiv zbog oštećenosti. Pri kopanju raka za suvremene grobnice devastiran je veći broj starijih grobova, a od nalaza su sačuvana samo dva brončana novčića 4. stoljeća (jedan se čuva u župnome uredu Vinišća, a drugi kod gosp. Pažanina). Izgradnjom tih novih grobnica uništen je i stariji ogradni zid na jugozapadnom dijelu groblja. Od *spolia* je još zanimljiv veliki monolitni nadvratnik iskorišten za prag ulaznih vrata groblja. Inače je u krčevinskim gomilama uokolo groblja evidentiran veći broj ulomaka amfora i tegula iz rimske epohe. U jugoistočnom kutu groblja sagrađena je 1935/6. godine veća zajednička grobnica s 10 odvojenih depozita, te uz nju ogradni zid u koji je uzidana monolitna nadgrobna ploča s prikazom polumjeseca i ralice (lemeša), koji su izvedeni plitko uparanim potezima.

Na osnovi iznesenoga dalo se zaključiti da je na lokalitetu Oriovica-Gospa od zdravlja bila rimska villa rustica, koja je u srednjem vijeku postala posjed trogirskih benediktinaca. Oni su tu sagrađili jednobrodnu romaničku crkvu posvećenu Sv. Jurju, oko koje se postupno formiralo župsko groblje, koje kontinuirano do danas. Iz sačuvanih dokumenata još saznajemo da su benediktinci na tome posjedu, blizu crkve podigli kamenu zgradu za svoje potrebe tijekom boravka na posjedu. Ta je zgrada, po svemu sudeći koristila isti antički zid na koji se naslonila i spomenuta mrtvačnica. Na omanjoj livadi sjeverno od toga zida vlasnici tvrde da su nailazili na grobove dok su obrađivali zemlju.

Sondažna iskopavanja su započela 5. lipnja 1996. godine i uz manje prekide zbog blagdana Sv. Ante (13. lipnja) trajala do 21. lipnja. Radovima je rukovodio autor ovog izvještaja, a stručnu ekipu su sačinjavali kustosica Maja Petrinec i kustos pripravnik Ljubomir Gudelj, te dokumentaristkinja Nada Jukić, svi iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

U toj prvoj kampanji otvorene su i istražene dvije manje sonde. Prva (S-1) je postavljena uza začelni zid crkve i oko apside, a druga (S-2) uz spomenuti antički zid do ulaza, koji je u 13. stoljeću iskorišten za gradnju samostanske kuće.

Dužina S-1 je uskladena sa širinom crkve i iznosi 5,90 m, a uzeta je širina od 3 m i to od začelnoga zida ka istoku.

U recentnom sloju debljine 10-15 cm nađeni su ulomci rimske provincijalne keramike, amfora i tegula te ulomci novije keramike od 16. stoljeća nadalje. Nailazilo se također na dislocirane manje kosti i metalne predmete iz 19.-20. stoljeća (čavli, dugmad, nožići i sl.). Na dubini od 15 cm i dalje počinje gusti niz grobnih poklopnica, a između grobova puno sitnijega lomljenog kamenja. Među poklopticama je nađen i manji segment mozaičnoga poda od bijelih kockica. U otkopnom sloju 3 (35-104 cm) počinje nasip od krupnijega, dijelom i obrađenoga i kvalitetnog kamena s dosta sitno zdrobljene žbuke. Između kamenja i zemlje u tom sloju nailazi se na ulomke antičke i novovjekovne keramike i na sitnije ulomke ljudskih kostiju, a nađena je i oštećena srebrna trojagodna naušnica s jagodama rađenim u "ajour" tehnici. U otkopnim slojevima 4 (104-129 cm) i 5 (129-145 cm) zastupljena je rahla, smeđa zemlja s rijetkim ulomcima keramike. U gornjem sloju je tamnija, a u donjem svijetlosmeđa. Uglavnom se radi o rimskoj keramici, ali u otkopnom sloju 4 još ima i po koji ulomak glazirane novo-

Plan istraženih grobova oko crkve

vjekovne keramike. Rimska keramika je mahom kasnoantička, a nađena su i dva kasnoantička brončana novčića, koje nije moguće determinirati zbog istrošenosti. U otkopnom sloju 5 ima dosta i lomljenoga, neobrađenog kamenja, a prema sredini sonde sve je više kamenja, a sve manje zemlje i to po cijeloj površini sonde. U donjim dijelovima otkopnoga sloja 5, pa sve do dubine od 311 cm nema više nalaza, a slojevi se sastoje od velikoga nasipa koji sadrži krupnije kamenje. Nakon toga kamenja počinje od dubine 311 cm opet sloj tamnosmeđe zemlje koji je pomiješan s vodom. U njemu nije bilo nalaza, pa je iskopavanje tu prekinuto. Izgleda da i istočni dio crkve s apsidom leži na tome nasipu od kamenja. Po svemu sudeći tu je izvorno bila lokva za kaptiranje kišnice, koja je zatrpana, vjerojatno prilikom izgradnje crkve, ali nije isključeno da je to bilo i ranije, no svakako u srednjem vijeku ili najranije u kasnoj antici, jer je u zemlji nad kamenjem kojim je lokva zasuta prevladavao kasnoantički materijal.

U okviru S-1 otkriveno je i većim dijelom istraženo 14 grobova, gusto grupiranih u dva sloja. Svi nalazi iz grobova isključivo su novovjekovnih karakteristika, a posebice su karakteristične krunicice omotane oko ruku pokojnika koje su prekrížene na grudima. Uz njih se još javljaju razne svetačke medaljice i po koja atipična kopča, te male kopčice od odjeće, tzv. "ažulice". Dio grobova ima i karakteristične kamene vijence, nad kojima su masivne i monolitne nadgrobnice. Pojedini grobovi korišteni su sve do početka 20. stoljeća. Grobne konstrukcije su uobičajene i sastoje se od okomito položenih ploča koje tvore obložnice, ili dijelom od suhozidnih nizova 2-3 rada uslojenog kamenja, a dno grobne rake je gola zemlja.

S-2 postavljena je uz južnu stranu visokoga antičkog zida, koji je ujedno i sjeverna ograda groblja. Dimenzije sonde su 2 x 4 m. Već na samom početku je utvrđeno da je veći dio prostora koji zaprema sonda nasip što se sastoji od sitnoga šuta i rahle, svijetlo-

Novovjekovni nalazi iz grobova

smede zemlje s brojnim ulomcima suvremenoga crijepa, ali i rimskih tegula, imbreksa i opeka. U razini tla uz spomenuti zid otkriven je široki suhozidni poriz od većega četvrtastog kamenja, za koji smo naknadno saznali od starijih mještana da je služio kao niska klupa za sjedenje.

Na zapadnom kraju sonde otkriven je temeljni ostatak stope zida koji pod pravim kutom skreće od završetka sačuvanoga rimskog zida prema jugu. Širina toga temelja je 55-60 cm, a dijelom je položen izravno na živac. Kameni blokovi su povezani debljim slojem bijele žbuke, a zid je ukopan u sloju svijetlosmede zemlje s kamenjem i ulomcima tegula.

Obje sonde su nakon dokumentiranja zatrpane.

Druga kampanja provedena je od 8. travnja do 3. svibnja 2000. godine. Stručnu ekipu je predvodio autor izvještaja, a u njoj su još bili Vedran Katavić iz Splita, student arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Miran Palčok, dokumentarista Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Radnu snagu sačinjavali su dobrovoljci iz tamošnje župe, koje je okupio novi župnik Vinišća, don Jakov Cikojević.

Iskopavanja su proširena na cijeli prostor oko crkvene lade i pred pročeljem u širini od 3 m. Tu je kulturni sloj, općenito gledajući, dosta plići u odnosu na duboki nasip iza crkve, otkriven 1996. godine. Posvuda uokolo crkve bili su grobovi u dva sloja. Nađeno je ukupno 25 grobova. Osim grobova nije bilo drugih ostataka od mogućih zgrada u sklopu kompleksa, niti su utvrđeni ostaci neke starije crkve. I kulturni sloj je dosta plitak, posebice ispred pročelja crkve, a pod njim je odmah živac. Osim nalaza u samim grobovima pokretni nalazi su dosta oskudni i uglavnom ih sačinjavaju ulomci rimske provincijalne i kasnoantičke keramike, te ulomci tegula i imbreksa, kao i rijetki ulomci srednjovjekovne grube keramike i arhajske majolike.

Nalazi u grobovima su isti kao i u prvoj kampanji (medaljice, krunice i križići, dugmad, kopčice), pa je očito da se radi o recentnome ukopištu oko romaničke crkve. Početke mu valja tražiti tek u podmaklom 17. ili početku 18. stoljeća, tj. nakon dugotrajnoga Kandijskog rata između Venecije i Turske. S tim u vezi je i novodoseljeni val stanovnika, uz kojega vjerojatno ide i promjena titulara crkve, te novi ogradni zid groblja (porušen prigodom izgradnje suvremenih grobnica). Ta situacija otvara jedno zanimljivo pitanje. Zašto oko romaničke crkve nema srednjovjekovnih grobova? Nije potrebno posebno dokazivati da ukopište seljana na opatijskome posjedu nije moglo biti bez crkve, samo je pitanje zašto grobovi nisu odmah uz crkvu. Očito je da je taj prostor benediktincima trebao poslužiti za neke druge svrhe: procesije, prikazanja i sl. Odgovor valja potražiti u daljnjim istraživanjima, kako arheološkim, tako i arhivske građe.

Neposredno uz mrtvačnicu otkriveni su temelji zidova, koji s već otkrivenim ostatkom u S-1 iz prve kampanje i sačuvanim rimskim zidom tvore pravokutnu prostoriju; to bi, vjerojatno, trebali biti ostaci kamene zgrade koju su benediktinci podigli uz crkvu Sv. Jurja koncem 13. stoljeća.

Daljnja istraživanja valja usmjeriti na pretpostavljeni areal srednjovjekovnoga groblja sjeverno od rimskoga zida, te na ostatke prostora antičkoga kompleksa koji nije devastiran suvremenim grobnicama.

Our Lady of Health in Oriovica

In the course of two research campaigns (in 1996 and 2000) around the church of Our Lady of Health (Gospa od zdravlja), formerly of St. George (Sv. Juraj), in Vinišća, in the medieval Oriovica, sample excavations were performed that produced numerous important information to help understanding this multi-layer site. It is confirmed that the Romanesque single-vessel church with round apse, that with certain Baroque changes still preserved its original shape, according to documents completed in 1272, as a part of the properties of the Benedictine monastery of St. John of Trogir, was built in the area of the Roman villa rustica of which a part of original, early-Roman époque, walls have been preserved. This property preserved its function also during the late classical period, as confirmed by finds of coins and ceramics. Next to the church, the Benedictines erected a two-floor stone building, in building using partly the early Roman walls. Around the very church there were no early-medieval graves, but only graves from the new age, which corresponds with the change of the church saint. In the graves, there were found jewellery, saint medallions and rosaries from the period after the War of Candia. The graveyard is still being used.

Literatura:

- I. PAŽANIN, *Iz povijesti Vinišća i trogirskoga primorja*, Trogir, 2002.
S. KOVAČIĆ, Oriovica, mjesto Duknovičeva podrijetla od 14. do 19. st., *Duknovičev zbornik*, Trogir, 1996.
V. OMAŠIĆ, Opremanje galije suprakomita Jakova Andreisa godine 1470, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22 (Fiskovičev zbornik II)*, Split, 1980.
I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, Split, 1964.